

SAYI:1 1987/1

MILLİ SARAYLAR

Abdülmecit, Opera ve Dolmabahçe Saray Tiyatrosu

SUHA UMUR
Araştırmacı

ABDÜLMECİT'İN ÇOCUKLUĞU, Osmanlı Sarayı'nda Batı müziğinin hakim olmaya başladığı sıralarda geçmiştir. Filhakika, II. Mahmut, Mehter'i kaldırıp yerine Avrupa ordularındaki gibi bir bando kurmak üzere Donizetti'yi bu işin başına getirdiği zaman Abdülmecit henüz beş buçuk yaşında idi.

Büyük opera bestecisi *Gaetano Donizetti*'nin (1797-1848) büyük kardeşi *Giuseppe Donizetti* (Bergamo, 6 Kasım 1788-İstanbul, 12 Şubat 1856), İstanbul'a 17 Eylül 1828'de geldi. Padişah II. Mahmut kendisini merakla beklediği için aynı gün huzura çıkarıldı ve derhal işe başlaması istendi. *Légion d'honneur* nişanına sahipti. Kırk yaşından itibaren ölünceye kadar *Osmanlı Saltanat Muzikalarının Baş Ustakârı* ünvanı ile tam 28 yıl Türkiye hizmetinde çalıştı. *Muzika-i Hümayun Mektebi*'ne İtalya'dan hocalar ve çeşitli müzik aletleri getirterek Enderun-u Hümayun ağalarından kendisine verilen kabiliyetli gençlere Batı müziğini ve Batı sazlarını çalmasını öğretti. Teşkil ettiği bandolar, kısa zamanda Padişah'ın huzurunda çalabilecek seviyeye geldi. Yoktan var ettiği Muzika-ı Hümayun'la ve daha sonra kurduğu orkestralarla Batı müziğini Türkiye'de tanıttı. Sultan Mahmut için bestelediği bir marş, 1831 senesinde Beylerbeyi Sarayı'nda bandonun hazırlamış olduğu başka eserlerle beraber çalındı. Marş, *Mahmudiye Marşı* adı ile Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk resmi marşı oldu ve Donizetti de *Nişan-ı İftihar* ile taltif edildi. Abdülmecit tahta çıkınca onun için yazdığı *Mecidiye Marşı*, resmi marş olarak kabul edildi (1839). Rütbesi livalığa kadar yükseltildi. Ölümünden bir ay evvel, Muzika-i Hümayun Mirlivası Necip Bey'le birlikte (tebdilen) üçüncü dereceden *Mecidi Nişanı* ile taltif edildi.

Abdülmecit, içinde büyüdüğü bu yeni tarz müziğe çocukluğundan beri büyük alâka göstermiştir. Tahta geçtikten sonra, kız, erkek, bütün çocuklarına İtalyan hocalardan ders aldırarak bu müziği öğretmeye

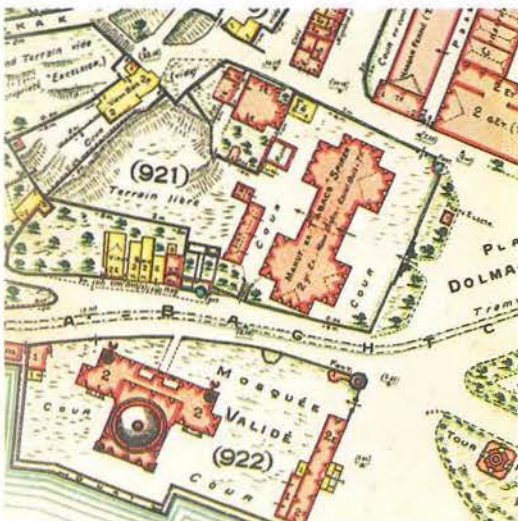
Saray Tiyatrosu'nun yıkılmadan önceki durumu (üstte ve yan sayfada üstte), Perwıtich haritasına göre konumu ve planı (yan sayfada altta).

çalışmıştır. İhtimal kendisi kardeşi Abdülaziz'le Donizetti'den ders almışlardır¹. Abdülmecit tahta çıktıktan sonra Saray'da müzikli eserlerin oynanmasını arzu ediyordu. Donizetti, Saray Bantosundan başka bir de salon orkestrası kurmuş, talebelerine İtalyanca şarkılar söylemeyi öğretiyordu. O sıralarda Beyoğlu'ndaki Naum Tiyatrosu'nda İtalyan oyuncular opera temsilleri vermekte idiler. Abdülmecit bu sanatkarları Saray'a çağırıp dinlediği gibi bazen kendisi de şehzadelerle birlikte Naum Tiyatrosu'na opera seyretmeye gidiyordu.

Avrupa müziğine çok düşkün olan Abdülmecit, babasının zamanında Türkiye'ye gelen bu yeni tarz müziğin gelişmesini teşvik ediyor, Donizetti ve İtalya'dan gelmiş olan diğer hocalar, Saraylılara bu müziği öğretiyorlardı. Donizetti, 1846'da Paris'teki oğluna Saray Haremi'ndeki kadınların, kendi bestelediği şarkıları

İtalyanca olarak söylediklerini yazıyordu. Zamanla gelişen Saray Orkestrası da operalardan parçalar çalmakta, sahne haline getirilmiş olan bir salonda Donizetti'nin Saray'daki talebelerinden seçilen amatörlerle operet ve opera denemeleri yapılmakta idi. Saray'da başlayan bu yeni tarz müzik, Müslüman İstanbul'a da yayılıyor, moda halini alıyordu. Konaklarda kanunun, udun yerini piyano gibi modern sazlar almaya başlamıştı. Avrupa müziği sazlarını ve notalarını satan mağazalar açılıyor, İtalyan hocalar konaklarda müzik dersleri veriyorlardı.

O devirde birçok tanınmış Avrupalı sanatkar İstanbul'a konser vermek için gelmişlerdir ve hemen hepsi Abdülmecit'in Saray'ında, Padişah'ın huzurunda çalışmışlardır. Bunların en önemlileri şüphesiz *Liszt* ile *Vieuxtemps*'dir.

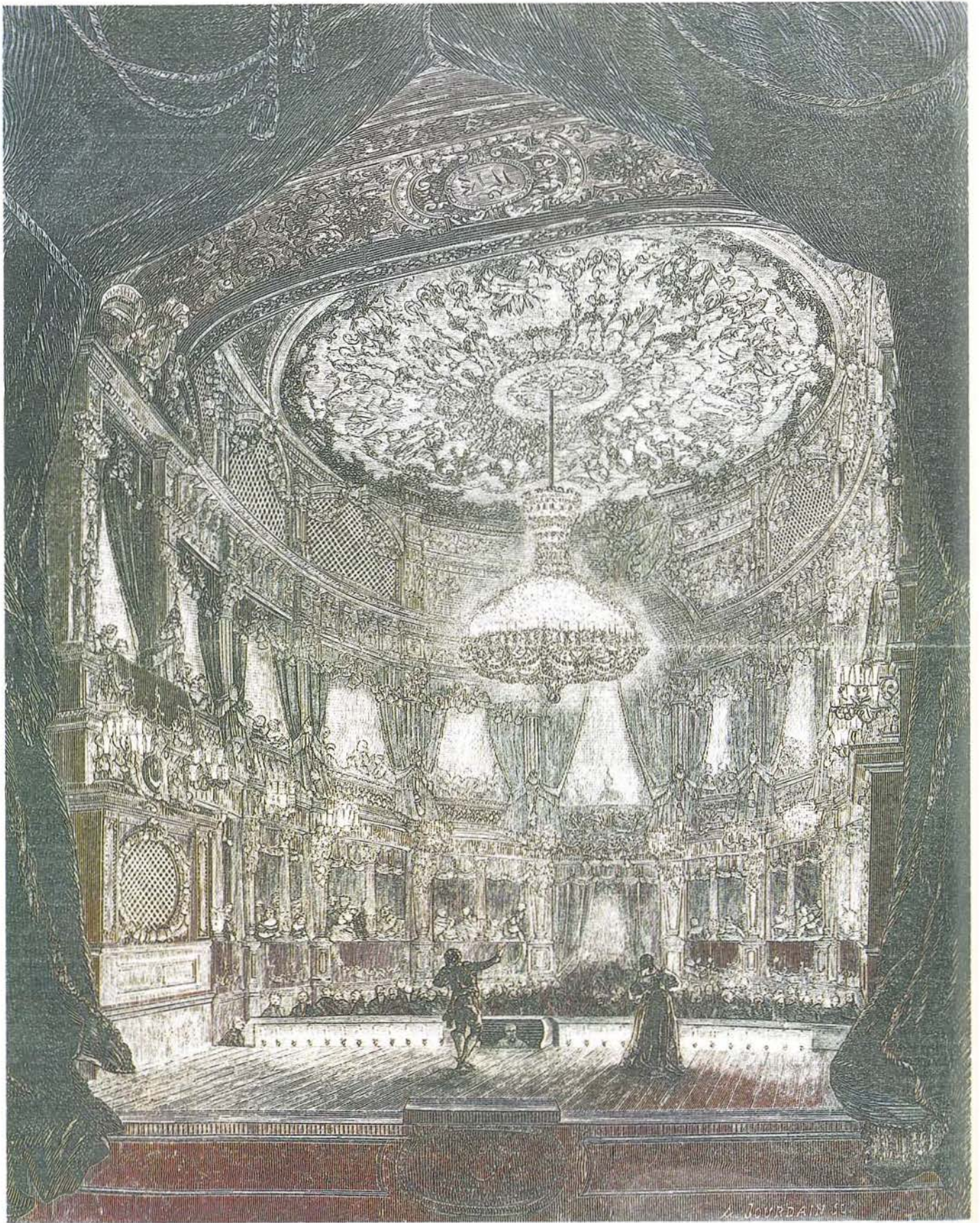
Liszt, İstanbul'a 8 Haziran 1847 tarihinde geldi ve aynı gün Padişah'ın huzuruna çıkarıldı. Aynı akşam ve ertesi akşam Saray'da konserler verdi. Liszt hakkında Donizetti'nin Paris'te bulunan oğluna yazdığı mektup çok ilgi çekicidir².

İstanbul, 9 Haziran 1847

Çok sevgili oğlum,

Dün Liszt bizim şehrimize geldi. Bu haberi hemen Padişah'a bildirdim ve birkaç saat sonra da Avusturya Elçisi'nin baş tercümanı refakatinde Padişah tarafından kabul edildi. Padişah aynı günün akşamı Çırağan Sarayı'nda huzurunda çalmasını istedi.

Bu emir üzerine evimdeki Erard piyano derhal Saray'a taşındı ve bu piyano, Sultan Abdülmecit'in

Fransızca L'Illustration dergisinde yayınlanmış olan Dolmabahçe Saray Tiyatrosu'nun resmi (Hammond'un bir resminden) (L'Illustration, 25 Haziran 1859, No. 852, C. XXXIII, sh. 445)

Osmanlı İmparatorluğu esaslı bir şekilde değişmektedir; diplomasinin modern medeniyet yoluna sokmak için yaptığı gayretlerden sonra, işte Fransız sanatı, güzel şeyleri, eğlenceleri ve hareketi seven bugünkü sultan Abdülmecit'in haremünün kapısını çalmaktadır. Bu zeki ve kudretli kayırma sayesinde, mobilyalarımız, zengin kumaşlarımız, dekoratif resimlerimiz bugün, kendilerini Paris bronzundan çerçeveli Saint-Gobain aynalarında seyredip hayran olan padişahın kadınlarının esrarengiz evlerinin derinliğine nufuz etmektedir.

Osmanlı adellerindeki bu değişiklikleri tamamlamak üzere, Dolmabahçe Sarayı'nda büyük şaşaa ile bir tiyatro açılmıştır. Sevimli kuşlar gibi kafeslerin ardından da olsa Saray'ın bütün güzel kadınları bu temsillerde hazır bulunmuşlardır; fakat onlar Trovatore'yi, Sevil Berberi'ni zaten biliyorlar; ümit edilmektedir ki, yakında bu güzel çeşitleri örten ince tüller, locaların kafesleri gibi düşecektir.

Bu tiyatro törenlerinin birincisine padişah, elçileri, yüksek dereceli memurları, ve tuvaletlerini göstermek suretile hazırları iki katına çıkararak sultan hanımlardan daha mutlu olan Pera'nın zarif hanımlarını davet etmişti.

Padişah, sevimli bir nezaketle izaz ve ikramda bulundu. Davetlileri muhteşem salonlarda kabul eden yüce emperzaryo, daha sonra onları, üşup ve zerafet bakımından Versailles eski ihtişamı ile rekabet eden temsil salonuna aldı; burada her şey değerlidir; altınlar, kadifeler, en nadide mermerler, dekoratif süslemelere eşlik ediyor, gözler mutena bezemeleri seyredirken, kulaklar orkestranın melodik akorları dinliyordu.

Uzun yıllara ve hazinelere mal olan bu güzel bina, onu Sultan'ın hizmetine sunmak için bizim sahnelerimizi boşaltan Fransız sanatkarlarının ve onların verimli muhayyileleri ile fırcalarının eseridir.

Séchan, Diéterle ve Hamont. Doğu için mimar, ressam, bronz işleri yapıcısı, döşemeci vs. olmuşlardır; ne kadar çeşitli sanatlarla kabiliyetli olduklarını ancak Boğaziçi sahilleri anlatabilir; Sultanlar da onları çeşit çeşit nişanlara ve kıymetli tabakalara boğdular.

Eğer Dolmabahçe Tiyatrosu'nun, bugün anlattığımız temsilde mubalağa olduğunu zannedenler varsa, zor inanan bu kimseleri, sekiz günde Marsilya'dan Haliç kıyılarına götürecek olan İmparatorluk nakliye şirketinin mükemmel buhar gemilerinden birine binmeye davet ediyoruz; oradan onları zarif bir kayık, Boğaziçi'nin mavi sularında kayarak, hayranlık duyacakları binaya götürecektir; bizim sanatkarlarımız orada, büyük bir kabiliyetle, büyük asrı hatırlatan, göz kamaştırıcı süslemenin içine modern medeniyetin ince zerafetini yerleştirmesini bilmişlerdir.

Franz Liszt

Giuseppe Donizetti

huzurunda, meşhur Liszt'in şimşekten süratli ellerinin ihtizazlarına nail oldu³.

Hükümaar'ın hassas ruhu üzerinde Liszt'in bıraktığı güzel tesir hakkında, her türlü anlatıştan daha iyi bir fikri, ancak hayal gücü verebilir. Yüce ilhamı ile kendinden geçmiş olan büyük sanatkar, dehasının yarattığı melodiler arasında, Padişah'ın huzurunda olduğunu unutmuş gibi idi.

Az evvel Liszt buradaydı. Beni ziyarete gelmişti. Giderken, bazı notalarla beraber, bu akşam üzerinde varyasyonlar yaparak çalmağa niyet ettiği benim yazmış olduğum iki Padişah Marşı'nı⁴ beraberinde götürdü, çünkü bu akşam da Liszt, Padişah'ın Saray'ına davetlidir. Ben de davet edilsem, bestelerimin yaptığı tesiri sana yazarım; şimdilik, sana şu kadarını söyleyeyim ki, burada, benim piyanomda, Liszt ilk denemesini yaptı ve ben.... Liszt'in müziğini dinledim, daha fazlasını söyleyemeyeceğim.

Donizetti'nin Lucrezia Borgia operasının Türkçe libretto özetinin baş tarafı (T.S.M.A. E.12343, 12,5x19,5 cm., yazma, rık'a, 20 sahife)

İstanbul'da bir ay kadar kalan Liszt, Mecidiye Marşı üzerine yapmış olduğu bir piyano eserini Padişah'a takdim etti: *Grande Paraphrase de la Marche de Donizetti-Grande Marche d'Abdul-Méjid han* (Op.87). Bunun üzerine Liszt'e "dördüncü dereceden bir kıt'a nişan" verildi⁵.

Vieuxtemps İstanbul'a 1848 yılının Temmuz ayında geldi. Bütün sanatkârlar gibi o da Saray'a çağrıldı ve "Huzur-ı meyamin-meyfur-ı hazret-i şahanede icra-yı san'at etti", yani Padişah'ın huzurunda konser verdi, keman çaldı. Birkaç gün sonra da "Muzika-i Humayun-ı şahane için bir kıt'a nota" takdim etti. Vieuxtemps'a da "dördüncü numaradan bir kıt'a nişan-ı âli" verildi⁶.

Luigi Arditi⁷, 1856-1857 mevsiminde, Naum Tiyatrosu'nun orkestra şefi olarak İstanbul'da bulunuyordu. Tiyatro orkestrası ile Saray'da konserler vermiş, bu arada Türkçe sözler üzerine bestelediği bir *kantatı* da Padişah'ın huzurunda çalmıştır. Kendisine "beşinci rütbeden bir kıt'a nişan" verilmiştir.

İstanbul'a gelmeyen birçok tanınmış sanatkâr Padişah için muhtelif eserler, daha çok marşlar bestelemiş ve Padişah'a takdim etmişlerdir. Bunların arasında *Josef Gung'p* 1849'da bir *Marş-ı Osmanî* yazarak Padişah'a göndermiş, kendisine "beş bin kuruş kıymetinde bir yüzük" ihsan edilmiştir¹⁰.

"Paris sefaret-i seniyyesi ziyafetlerinin reis-i sazendeğânı" olan *Strauss*¹¹, 1849'da son eserlerinden birisini Padişah'a ithaf ederek arz edilmek üzere Marsilya'daki *Devlet-i Aliyye Şehbender*'ine göndermiştir. Ona da "5-6.000 kuruş kıymetinde bir yüzük" ihsan edilmiştir¹².

1853'te meşhur opera bestekârı *Rossini* de Abdülmecit için iki marş besteleyerek göndermiştir¹³; ona da dördüncü rütbeden bir nişan verilmiştir¹⁴.

Bunlardan başka daha pek çok Avrupalı sanatkâr, Abdülmecit'in Saray'ında konserler vermişler veya ona ithaf ettikleri eserlerini kendisine göndermişlerdir.

Naum Tiyatrosu

Türkiye'de umumi sahnelerde tiyatro ve operalar, Tanzimat'ı takip eden yıllarda oynamaya başlamıştır, fakat muntazam bir şekilde opera temsillerinin verilmesi Naum'un *İtalyan Tiyatro*'su ile mümkün olabilmıştır.

Tütüncüoğlu Hoca Mihail Naum Efendi, İstanbul'a yerleşmiş Suriyeli katolik bir aileye mensuptu. 1831 Beyoğlu yangınından sonra yanan evinin bulunduğu, bugünkü Galatasaray Lisesi'nin karşı sırasındaki arazisini, değerlendirmek için önce ip cambazlarına kiraya verdi. Çeşitli gösterilerin yapıldığı bu yeri Tanzimat'tan sonra İstanbul'a gelmiş olan *Bosco* isiminde bir İtalyan tutarak 1840 senesinde burada ahşap bir tiyatro binası

Verdi'nin Giselda operasının Türkçe libretto özetinin kapağı (T.S.M.A. E.12342, 15.5x16.5 cm., basılı, 20 sahife)

Rossini'nin Sevil Berberi operasının Türkçe libretto özetinin birinci sayfası (T.S.M.A. E. 12339, 12.5x18 cm., yazma, rık'a, 9 sahife)

yaptırdı. Bosco, bu binada kendi mesleği olan hokkabazlık, sihirbazlık, vs.den başka Avrupa'dan gelmiş truplara, daha ziyade pandomimler, vodviller olmak üzere temsiller verdiriyordu. 1841-1842 mevsiminde bu sahnede İtalyan sanatkarlar tarafından operalar da oynanmıştır. 1844 yılından itibaren Naum, tiyatroyu ele almış ve yeni baştan yaptıracasına tamir ettirerek orada devamlı olarak opera temsilleri vermeye başlamıştır. Gerek Bosco zamanında, gerekse Naum zamanında tiyatroda oynayanlar İtalyan sanatkarlarıdır. Zaten Naum Tiyatrosu'nun bir adı da *İtalyan Tiyatrosu*'dur, temsiller de İtalyanca'dır. Seyircilerin çoğu İstanbul'daki ecnebler ve ecnebi dil bilen Hristiyan ve Müslüman yerlilerdir. Ecnebi dil bilmeyen Türkler'in de bu yeni eğlenceye rağbet etmeye başlamaları üzerine, Cuma günleri (hafta tatili) öğleden sonra temsiller verilmeye, gazetelerde tiyatro ve operanın ne olduğunu anlatan yazılar çıkmaya başlamış, opera librettoları hikaye şeklinde Türkçe'ye çevrilmiş ve bastırılmıştır¹⁵.

1846 yılında Beyoğlu'nda çıkan bir yangında ahşap olan tiyatro binası tamamen yanınca Naum, aynı yerde daha büyük ve kargir bir bina yapmak için teşebbüse geçti¹⁶. Yabancı elçiliklerden yardım sağladı. İstanbul'daki İngiliz Elçiliği Sarayı'nın mimarı *Smith*'le anlaştı. Yeni tiyatroda Padişah için bir loca bulunacaktı. Naum, tiyatro planını da eklediği bir dilekçeyi Abdülmecit'e sundu.

Abdülmecit'in tiyatronun yapılması ve opera temsillerinin devam etmesini arzu ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim projesinin tahakkuku için Naum'a 60.000 kuruş atıye-i seniyyede bulunmuştur¹⁷.

Mimar Smith, tiyatronun bir maketini hazırladı. Maket, bütün teferruatı gösterecek büyüklükte idi. Smith ile tiyatro komiseri A.Alléon, bir küçük sanat eseri olan bu maketi Çırağan Sarayı'nda Padişah'a takdim ettiler. Padişah, maketi büyük bir merak ve dikkatle inceledi (19 Nisan 1848).

Yeni tiyatro eskisine nisbeten daha büyüktür. Parterden başka, üç kat locası ve bir galerisi vardır. Birinci katta ve tam sahnenin karşısında Padişah'a tahsis edilmiş harikulade bir loca bulunmaktadır. Locaya küçük bir salondan geçilmektedir. Bu salona da caddeden ayrı bir kapıdan girip özel bir merdivenle çıkılmaktadır. Padişah locası ipekle kaplanmış; tavanındaki yıldızlı baldakenden, altın saçaklı kırmızı bir kadife perde inmektedir. Tiyatronun locaları ve koridorları geniş tutulmuş, parter, ön sıralar ve galeri için ayrı girişler yapılmıştır. Akustik kaidelerine uyulmuştur.

4 Ağustos 1848'de Naum ile Lanzoni, Avusturya Lloyd'u'na ait Oriente vapuru ile çok yakında açılacak olan yeni tiyatro için şarkıcılardan müteşekkil bir trup teşkil etmek üzere İtalya'ya hareket ettiler. Bir buçuk ay sonra Lanzoni, trupla birlikte İstanbul'a döndü. Gazetede verilen bir haberde bütün solistlerin isimleri de

Naum Tiyatrosunda soprano Giuseppina Vilmot menfaatine verilmiş olan bir temsilin ilanı (T.K.S.A. E.12338)

اعلاننامه تاتری

اشبو شباط رومینک ۱۸، غشنبه کونی انشای یمنجه
کیمی بک اوغلند تاترو حانده پیرا دونا ماداما ویلونا کلد
تجارق بیجون اجرا اولته جق اوپونک بیاننده در

ماداما ویلو بو کونه قدر اوینا دینی اوپونلرده اهالینک
چوغلک بولدیغنه غایت متشکر اولدق اول نزاکنلوجیغنه
خبر ویردک شباط ۱۸ انشای اولدجق اوپون کدو تجارتق
ایبون اولدیغند اول کیمه اوپونک حسبیه تاترو اها یسنک
جمیسیده بولدیغده مرسوم ماداما ویلو جسمیم اقتضار
اولدیغنه اشنباه یوقدر

مذکور کیمه لوقمچیا یورجیا اوپره سی تکیلنک اجرا سی
اولدیقدر و یوندن ماعدل اوپره نیک برنجی وایکینی فصلک
اراسنده چنه رتولا واراجیونی ترکیبی مرسوم ماداما
ویلوا اجرا ایده یکدر واک صکو الیزر داموره
دوه قونک سنور بوره لاق مقلد یاسوایله ماداما ویلو اجرا
ایوب تاترو اوپونی تکیل اولدیقدر

پاتلر دینی عادت اوزده اولدیغنه اعلان اولنور
واشبو اوپون آونانتو ایجنده اولیه جفته جهنل لوجه لر
ماهیه ایلد توطش اولنور کون ایلروسندک لوجه لر
القومش اولدق لرینی بلدرملری رجا اولنور

İLANNAMÉ-İ TEATRO

İşbu Şubat-ı Rûminin 24 Perşembe günü akşamı (8 Mart 1849) yani Cuma gecesi Beyoğlunda teatrohane primadonna Madama Vilmo namı kendu ticareti için icra olunacak oyunun beyanındadır.

Madama Vilmo bu güne kadar oynadığı oyunlarda ahâlinin çoğunun bulunduğuna gayet müteşekkîr olarak ol nezaketli cemiyete haber verir ki Şubat 24 akşamı (icra) olunacak oyun kendu ticareti için olduğundan ol gece oyunun hesabıyla teatro ahâlisinin cümlesi de bulundukda mersum Madama Vilmo'ya cesim iftihar olacağına istibah yokdur.

Mezkûr gece Lukreçye Borceya operası tekmilinin icrası olacaktır ve bundan mâadâ operanın birinci ve ikinci fasılların arasında Çenerentola varyaçyonu türküsü mersum Madmama Vilmo icra edecek tir ve en sonra Elizir Damore düetomun Sinyor Burolla mukallid baso ile Madama Vilmo icra edüp teatro oyunu tekmil olacaktır.

Fiyatlar dahî âdet üzere olacağına ilân olunur ve işbu oyun abonamento içinde olmayacağına cihetle locaları mâhiyye ile tutmuş olanlar gün ilerisinden localarını alkomuş olduklarını bildirmeleri rica olunur.

yer almaktadır. Orkestra şefi Angelo Mariani'dir¹⁸.

Yeni binada temsiller, 4 Kasım 1848'de Verdi'nin *Macbeth* operası ile başladı. Lanzoni, tiyatro direktörüdür. Eser, herkes tarafından çok iyi tanınan Callisto Guatelli tarafından sahneye konmuştur.

Yeni tiyatro binası Abdülmecit'in merakını çekmekte idi. *Journal de Constantinople* gazetesi, Padişah'ın 1 Aralık 1848 Cuma günü, refakatinde Tophane Müş'iri Ahmed Fethi Paşa ile her zamanki maiyeti olduğu halde öğle namazı için Tekke Camii'ne (Tünel'deki Mevlevihane), oradan da, "iyi teşebbüsleri teşvik etme fırsatını ihmal etmeyen Padişah"ın, Naum Tiyatrosu'nu görmeye gittiğini yazıyor. Gazete Padişah'ın, Mimar Smith'in eserini çok beğendiğini ve yakında İtalyan trupunun verdiği temsillerden birisini seyretmeye gideceğinin zannedildiğini de bildirerek, binanın, Sultan'ın yardımları sayesinde yapılabilmiş olduğunu ilave ediyor¹⁹. Donizetti de, Paris'teki oğluna yazdığı bir mektupta bu

ziyaretten bahsederken, Tiyatro'nun her tarafını dolaşan Padişah'ın, sahneyi görmek istediğini ve bütün mekânızmayı en ince teferruatına kadar Donizetti'ye anlattırarak dikkatle incelediğini söylüyor.

Tiyatroyu himaye etmek maksadı ile vergi muafiyetinden başka 1852 yılında, *İstanbul'da opera oynatma imtiyazı* da on sene müddetle Naum'a verilmiştir. (1862'de Abdülaziz bu imtiyazı beş sene daha uzatacaktır.)

Naum, opera temsilleri verebilmek için her sene İtalya'dan opera sanatkarları getirtiyordu. Bunlar, solistler, orkestra şefi, koro ve orkestra üyeleri, dekoratör, kostümler için terzi ve diğer teknisyenlerle birlikte 100-120 kişi kadar oluyordu. Sanatkarlar mukaveleleri bitince geri dönüyorlar, fakat bazıları İstanbul'da kalıyordu. Bunların arasında Luigi Arditi, Angelo Mariani gibi orkestra şefleri, Patti, Tadolini, Ristori, Malibran gibi zamanında Avrupa'da şöhret yapmış opera artistleri de bulunmaktaydı. Bu şekilde teşkil edilen kadro bir tiyatro mevsiminde 8-10 yeni opera

sahneye koyuyor, bunun dışında geçmiş senelerde oynanmış ve beğenilmiş olan eserleri de tekrar ediyordu. Ayrıca oyuncular kendi menfaatlerine temsiller verdikleri gibi tiyatrodaki konserler de tertip ediliyordu.

Temsil edilen operalar, *Rossini*, *Donizetti*, *Bellini*, *Verdi* gibi devrin bestekârlarının o sıralarda Avrupa sahnelelerinde oynanmakta olan eserlerinden seçiliyordu. Birçok opera, ilk oynanışından bir iki sene sonra İstanbul'da, Naum Tiyatrosu'nda da oynanmıştır. *Il Trovatore* operasının ilk temsili 19 Ocak 1853 tarihinde Roma'da yapılmış, aynı yıl İstanbul'da 6 Kasım 1853 tarihinde sahneye konmuştur²⁰.

1855 yılının Mayıs ayında Naum Tiyatrosu'nda, doğrudan doğruya bu sahnede oynamak üzere yazılmış, *Silistre Muhasarası* adı altında bir opera oynanmıştır. Libretto İtalyanca'dır; yazarının adı gazetede *V. G.* olarak belirtilmiştir. Müzik, *Giacomo Panizza* adında bir İtalyan'ındır. Bu operada, Musa Paşa, Silistre muhasarasına katılan *Albay Grack*'ın kızı, bir imam, subaylar, askerler ve kadınlar vardır. Silistre muhasarasından tam bir yıl geçmiş, Kırım Harbi de bütün şiddeti ile devam etmekte olduğu için, sahnede bayraklar, askerler göründükçe alkışlar yükselir, ancak eserin hiçbir kıymeti olmadığı da muhakkaktır. *Journal de Constantinople*, eserle alay eder. Zaten bir daha da sahneye konmaz.

Bu sahnede operalardan başka, muntazam tiyatro temsilleri de verilmekte idi. Başka bir İtalyan trupu, haftanın belli günlerinde, *Alexandre Dumas*, *Goldoni* gibi yazarların yanında modern dramaturgların o tarihlerde Avrupa'da sahneye konan eserlerini de gene İtalyanca olarak oynuyordu. 1858 yılının Mayıs ayında ise, *Hekimoğlu Serap* adında bir muallimin İtalyanca'dan tercüme ettiği *Kötü Kişi* ve *Hipokrat* adlı komedi, tamamen Türk aktörler tarafından ve Türkçe olarak oynanmıştır. Haberi veren gazete, Avrupa usulü bir tiyatrodaki böyle bir denemenin ilk olarak yapıldığını söylemektedir²¹.

Abdülmecit Naum Tiyatrosu'nda

9 Şubat 1849 Cuma günü öğle namazından sonra Abdülmecit maiyeti ile birlikte Naum Tiyatrosu'na gider²². Padişah'ı karşılamak için hazırlıklar yapılmıştır. Tophane Müş'iri Ahmed Fethi Paşa kendisini tiyatronun kapısında karşılayarak locasına götürür. Sonradan Padişah'ın hizmetine girecek olan Guatelli, Naum Tiyatrosu'un direktörü idi. Orkestra şefi Angelo Mariani, Padişah için bir *Hymne Turc*²³ bestelemişti. Önce, koro ve orkestra için yazılmış olan bu eser çalınır. Arkasından Donizetti'nin *Linda di Chamounix* operası oynar. Temsilden sonra Padişah'ın arzusu üzerine Verdi'nin *Ernani* operasının son iki perdesinin dekorları kurulum ve Padişah'a gösterilir.

Padişah, kendisi için yazılmış olan *Hymne*'i bir defa daha dinlemek ister ve daha sonra Naum'u, Donizetti'yi ve tiyatronun mimarı Smith'i huzuruna çağırır. Kendilerine 2000 Frank değerinde birer tabaka ihsan edilir. Aynı hediye Alléon'a da verilir. Alléon temsil müddetince Padişah'ın yanında beklemişti. Temsilden çok memnun kaldığını bildiren Padişah bütün oyunculara dağıtmak üzere 50.000 kuruş ihsanda bulunur.

Gazete yazarı Noguès, "Padişah'ın tiyatroyu ziyaretinde,

sanatın özellikle, *Donizetti*'nin bilgili itinası ve gayreti ile 20 senelik bir müddet zarfında gelişmesini hızlandırdığı müzik sanatının korunması bakımından ayrı bir mana bulunduğunu izah etmeye lüzum yoktur" demektedir.

Abdülmecit'in ikinci defa Naum Tiyatrosu'na gitmesi bundan iki sene sonradır. Bu arada opera artistleri birçok defa Saray'da konserler vermişlerdir. Padişah bu sefer tiyatroya habersiz gitmek ve temsili halkla birlikte seyretmek istediğinden tiyatroya haber, ancak bir gün evvel verilir ve hazırlıklar gizli tutulur²⁴. 26 Mart 1851 Perşembe günü saat ikide, Galatasaray karakolundan basit bir hazır kıt'a ile bir iki kavas, silahları ile tiyatronun önüne gelirler. Az sonra Padişah, at üzerinde yolun başında görünür. Yanında birkaç saray zabiti ile Tophane Müş'iri Ahmed Fethi Paşa, Baş Mabeyinci Selim Bey, Saray Başkatibi Ferit Efendi ve Hassa Alayı Kumandanı Ethem Paşa vardır. İki araba içerisinde de üç şehzade, Mehmet Murat Efendi, Abdülhamit Efendi ve Mehmet Reşat Efendi, korteji tamamlamaktadırlar. Padişah, tiyatronun kapısına toplanmış olan halk arasında atından iner. Kendisini Alléon ile Naum karşılarlar ve locasının önündeki salona alırlar. Kısa bir istirahat esnasında Padişah, iki seneden beri yeni bir temsile gelemediği için üzüntülerini belirtir.

Abdülmecit şehzadelerle birlikte locasına girer, diğer zevat da sağ ve soldaki locaları işgal ederler. Usule göre salon ve localarda başka kimse yoktur. Padişah salona ve localara seyircilerin alınmasını ve temsilin her zamanki gibi yapılmasını arzu ettiğini bildirir. Bunun üzerine kapıda bekleyen kalabalık, salonu ve locaları doldurur. Salonda tam bir sessizlik vardır. Padişah kimseyi rahatsız etmek istemediğini ve temsilin herhangi bir temsil gibi olmasını arzu ettiğini belirterek halkın oyuncularını istedikleri gibi alkışlamalarına izin verir. *Journal de Constantinople*'deki makalenin yazarı diyor ki, "Bilindiği gibi, eğer bir Prens temsilde hazır bulunuyorsa, böyle bir serbestlik Avrupa'da bile mümkün değildir."

O gün tam bir opera oynanmamış, değişik eserler gösterilmiştir. İhtimal bu değişik Padişah için yapılmıştır. Program şu şekilde tertip edilmiştir:

- *Robert le Diable* (birinci ve üçüncü perde)
- *Odabella*'dan *Kavatin*
- *Puritains*'den *Polonez*
- *Sonnambula*'dan *Final*

Orkestra şefi gene Angelo Mariani'dir. Artistler Padişah'ın huzurunda büyük bir şevkle söylerler. Halkın gözü sahneden ziyade Padişah'ın locasındadır. Bununla beraber temsilin beğendikleri yerlerini alkışlamaktan geri kalmazlar.

Padişah, locasında ciddi ve iyi aile reisi olarak arasına yanında bulunan çocukları Mehmet Murat Efendi ve Mehmet Reşat Efendi ile konuşarak temsili alaka ile seyrederek. Temsil, Mariani'nin yazmış olduğu ve Padişah'ın iki sene evvel tiyatroyu ilk ziyareti esnasında çalınmış olan *Hymne Turc* ile nihayete erer. *Hymne* başlar başlamaz herkes ayağa kalkarak Padişah'a döner ve eseri sonuna kadar ayakta dinler.

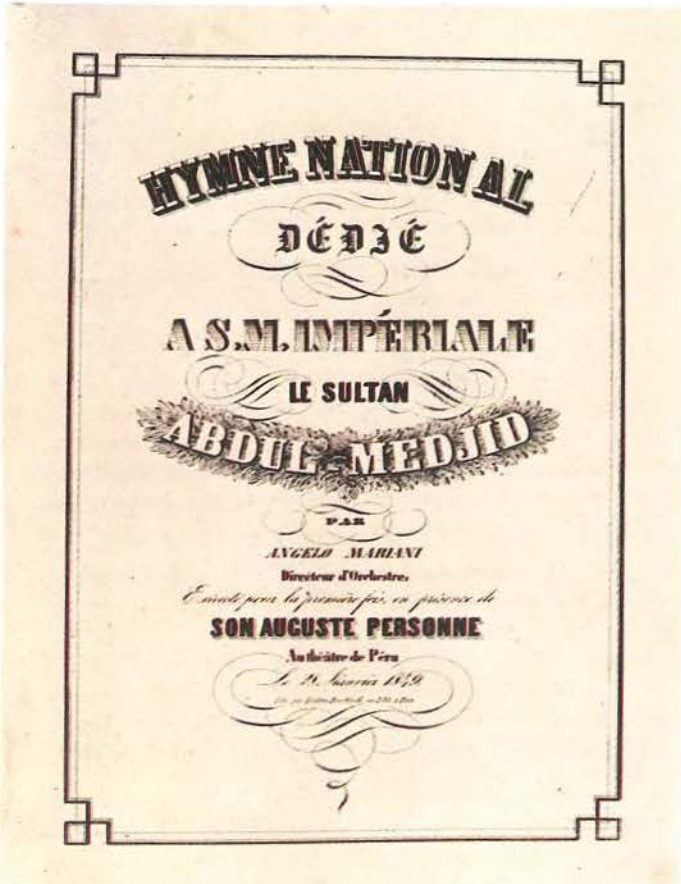
Padişah, Naum'a memnuniyetini belirten sözler söyledikten sonra tiyatrodan ayrılır. Sokağa yığılmış olan halk Padişah'a büyük tezahüratta bulunur. Padişah aynı şade

Angelo Mariani'nin yazmış olduğu "Hymne" (T.S.M.K. 2991)

TUĞRA (Abdülmecit)

Şarkı-i duaiyye füzunî-i ömr ü ikbal ü şevket-i şehinşâh-ı zaman
padişah-ı devran velinimet-i âlemiyân Sultan Abdülmecid han efen-
dimiz hazretleri

Ey hâlik-i kevn-ü mekân
Hifzında olsun her zaman
Zevk ü ferahla şâduman

Ruh-i zaman, nur-i cihan
Ol şehriyar-i kâmuran

Tahtında eyle pâyidar
Âdası ola tarumar
Şevket ile leyl-ün-nehar

(Nakarat)

Zat-ı sahâ ayn-ı kerem
Sahib mürüvvet pür himem
Devrinde olmaz hiç elem

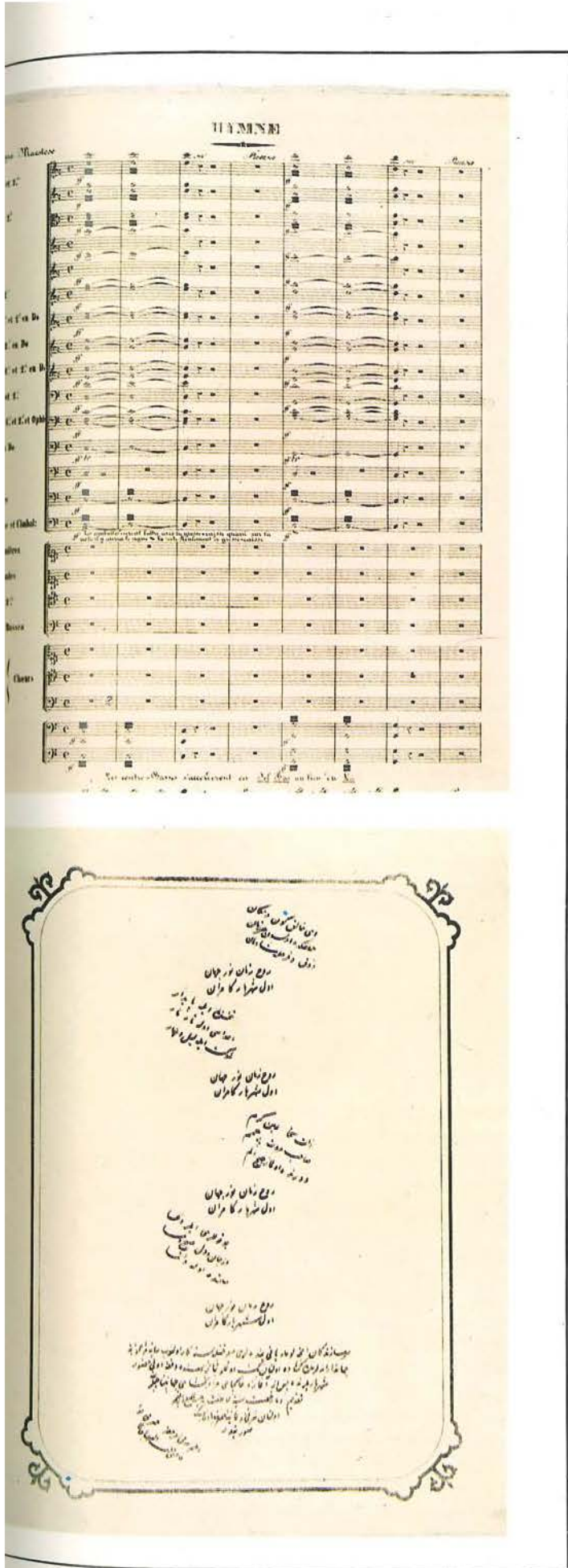
(Nakarat)

Bu kulları eyler dua
Ez can ü dil subh ü mesa
Sihhatte ola daima

(Nakarat)

Ser sazendeğân Ancelo Maryani bendeleri marifetiyle bestekâr olunup
sâye-i merahim-vâye-i cihanlaranelerinde küşade olunan Beyoğlu
tiyatrosunda def'a-i ülä huzûr-u şehriyârilerinde beş ez agâze hâkîpay-
i murad bahşâ-i cihanpenahilerine takdim ve ba ruhsat-ı seniyye-i
ârifet rehine tab ve terkim olunan şarkı-i duaiyye-i hazret-i
padişahinin suretidir.

Nazm-ı şarkı-i ferah-feza Hayret-i nevâ
Kadı-i Haleb-üş-şehbâ hâlâ

kortejle Sarayı'na döner.

İki ay sonra Naum Tiyatrosu'nda bir hadise olur: 15 Mayıs 1851 akşamı mevsimin son temsili verilmektedir. Tiyatro tamamen doludur. Temsilin ortalarına doğru soprano *Mlle. Lotti* alkışlanarak altıncı defa sahneye çağrılınca parterde münakaşalar başlar. Bir anda bastonların havaya kalktığı görülür. *Lotti*'yi tutanlarla başka bir sopranoyu beğenenler arasında, alkış yüzünden kavga çıkmıştır. Kavga gittikçe büyür ve seyircilerden birisi şişli bir baston darbesi ile yaralanır ve ölür. Mevsim bu facia ile kapanır. Ertesi mevsimden itibaren tiyatronun ilanlarındaki *bazı ihtaraat*'a şu madde eklenir: "*Ve tiyatroya duhul edenlerin ellerinde değnek ve şemsiye misillü eşya bulunması dahi memnuatdan olup, bulunduğu halde bilâ ücret eşya hıfzına memur olan adama teslimiyle duhul etmeleri.*"

Tedbir alınır ama Padişah da bu yüzden uzun seneler bir daha Naum Tiyatrosu'na adımı atmaz. Sanatkârları dinlemek istediği zaman kendilerini Saray'a çağırır ve nihayet Dolmabahçe'de bir Saray Tiyatrosu yaptırmaya karar verir.

Altı buçuk sene sonra, Dolmabahçe Saray Tiyatrosu'nun açılışından bir sene önce, 12 Ocak 1858 Salı günü Abdülmecit Naum Tiyatrosu'na bir defa daha gider²⁵. Padişah'ın ziyareti çok önceden bilindiği için Dolmabahçe'den Galatasaray'a kadar olan güzergâhta büyük hazırlıklar yapılmış, bütün yol havagazı lambaları ile aydınlatılmıştır. Taksim'de, Beyoğlu Caddesi'nin başına kurulmuş olan bir tak-ı zafer üzerinde havagazı alevleri ile yazılmış Padişah tuğrası parlamaktadır. Aynı şekilde tiyatronun kapısı üzerinde de *Naum Tiyatrosu* yazısı bulunmakta, kapının iki yanındaki büyük havagazı avizeleri ortalığı gündüz gibi aydınlatmaktadır.

Saat dört buçukta Dolmabahçe Sarayı'ndan çıkan kortej iki sıra halinde dizilmiş olan halkın arasından ilerler. Padişah, Veliht Aziz Efendi ve diğer şehzadeler at üzerinde, kalabalık bir maiyyet efradı ile saat beşe doğru Naum Tiyatrosu'nun önüne gelirler. Yakındaki *Café Oriental*'in orkestrası bir *Türk Marşı* çalmaktadır. Kapıda Padişah'ı, Teşrifat Nazırı, Kâmil Bey ile Antoine Alléon ve Naum Kardeşler karşılar. Padişah'ın locasına kadar yerler halılarla kaplanmıştır. Padişah locasındaki yerini alır. Bitişik localara da Veliht Aziz Efendi, şehzadeler, Bahriye Nazırı Mehmet Ali Paşa, Tophane Müş'iri Ahmet Fethi Paşa, Evkaf Nazırı Ali Galip Paşa, Damat Ethem Paşa, Damat Mehmet Ali Paşa, Harbiye Nazırı Rıza Paşa, Muzîka-i Hümayun Mirlivası Necip Paşa, Padişah'ın mabeyincileri, katipleri ve Bab-ı Âli erkanı yerleşirler.

İkinci sırada, sağdaki locada Fransız Elçisi, solda Rusya ve Avusturya Elçileri ve kordiplomatik yer almıştır. Diğer localarda Beyoğlu'nun yüksek sosyetesı, zengin tuvaletli hanımlar bulunmakta, parterde büyük bir kalabalık göze çarpmaktadır. Girişte ve koridorlarda subaylar ve askerler nöbet tutmaktadırlar.

Padişah locasına yerleşince Callisto Guatelli'nin idaresindeki orkestra, kendisinin o gün için yazmış olduğu bir *Hymne*'i çalmaya başlar. Guatelli aynı zamanda Muzîka-i Hümayun'un şefidir.

Bu *Hymne*'nin arkasından sırası ile şu eserler icra edilir:

- Verdi'nin *Atilla* operasından, Atilla'nın Rüyası ve onu takib eden sahne, M.Mitrovich tarafından.
- Luigi Ricci'nin *Birrajo* operasından birinci perde, Mll. Dompierri, M.Schiggi ve M.Corti tarafından.
- Verdi'nin *Il Trovatore* operasından büyük arya, M.Malagola tarafından.
- *Atilla* operasının dördüncü perdesi, Mme. Arga, M.Mitrovich, M.Crociani ve M.Corti tarafından.
- *Il Trovatore*'den *Miserere*, Mme.Rivelli, M.Malagola ve koro tarafından ve *Mamma Agata* aryası, M.Schiggi tarafından.
- Donizetti'nin *Lucrezia Borgia* operasından *Brindisi*, Mme.Borghi Vietti tarafından.
- Verdi'nin *Ernani* operasından Elvira'nın *Kavatin'i*, Mme.Deleurie tarafından.
- *Birrajo* operasının ikinci perdesi, Mme.Dompierri, Mme.Boticelli, M.Schiggi, M.Corti ve M.Crociani tarafından.
- Bale: *Cachucha* dansı, la Fleur d'Andalousie, Mme. Cubas ve M.Ximenes tarafından.

Aralardan birinde locasından çıkan Padişah, Naum'a iltifatta bulunur.

Bütün bu eserlerin çalınip söylenmesi saat sekiz buçuğa kadar sürer. Padişah, locasından ayrılırken orkestra bir *Türk Marşı* çalmaktadır ve bütün seyirciler ayakta, Padişah'ın locasına dönük olarak beklerler.

Abdülmecit, ertesi gün Saray'a çağırılan Antoine Alléon ve Naum Kardeşler'e memnuniyetini belirten sözler söyler. Padişah ilerisi için daha fazlasını ümid ettiğini belirtir ve payitahtında başlatmak istediği, şimdi ise zaten ilerleme yolunda olan bu sanatın daha de gelişmesi için gayretlerine güvendiğini de ekler. Abdülmecit bu ziyaretinden sonra Naum Kardeşler'e 20.000 kuruş, kendisine ithaf etmiş olduğu *hymne* için orkestra şefi Guatelli'ye 3.000 kuruş ve tiyatronun diğer üyelerine dağıtılmak üzere de 27.000 kuruş ihsanda bulunur.

Saray Tiyatrosu

Abdülmecit, yeni Sarayı'na (Dolmabahçe Sarayı) Avrupa saraylarında olduğu gibi bir tiyatro binası yaptırmak istiyordu. *Diéterle ve Hammond* adındaki mimarlara bu vazife verildi.

Paris operasının iç tezyinatını yapan *Séchan*, 1851'de İstanbul'a geldiği vakit, Fransız Elçisi *Marquis de la Valette* tarafından Reşit Paşa'ya takdim edilmişti. *Séchan*'ın Paris operasındaki eserlerini bilen Reşit Paşa, Padişah'ın arzusu olarak yeni Saray'daki Abdülmecit dairesinin salonlarının döşenmesini *Séchan*'dan talep etmiş, bu mahal *Séchan*'a duvarlar, kapı ve pencere boşlukları ile teslim edilmişti²⁶. 1856 yılı sonunda, yaptığı iş beğenildiğinden, *Séchan*'a dördüncü dereceden bir kıt'a nişan verilmişti²⁷. Saray Operası'nın tezyinatı ve döşenmesi işi ona verildi.

Dolmabahçe Camii'nin karşısında bulunan Saray Tiyatrosu'ndan bu gün hiç bir iz kalmamıştır. Bina son olarak tütün deposu olarak kullanılmış, 1937 senesinde Dolmabahçe Meydanı ve civar yollar tanzim edilirken tamamen yıktırılmıştır.

Saray Tiyatrosu'nu henüz inşa halinde iken gören Jules Janin, bu tiyatro binası hakkında özete şöyle söylemektedir²⁸:

"Sultan'ın üç dört sene evvel yaptırmış olduğu Dolmabahçe Sarayı'nın yakınında cami vardır, onun da yanında tiyatro binası yapılmaktadır.

Bu şahane yere davetli önemli kişilerin her birinin ayrı girişi, kendilerine ayrılan yerlere girerken ayrı salonları bulunmaktadır. İmparatorluk locası, Padişah için hazırlanmış bir dairenin bitişiğinde, salonun sonuna yerleştirilmiş, ortada ve bütün birinci katı işgal etmektedir. Duvarları, kiraz rengi bir fon üzerine altın ve sırma kaplanacaktır. Bir çok salondan geçilerek ulaşılan bir merdiven *Hünkâr*'ın dairesini üst kata bağlıyor. Buradan hanım sultanlar, bütün nazarlardan uzak olarak temsili seyredebileceklerdir. Bu kafesli loca aslında kocaman bir salondur. Buradan bütün temsili seyretmeye veya hep aynı yerde oturmaya lüzum yoktur. Bu salonun duvarları altın ve ipekle, tavanı ise imparatorluk rengi olan gelincik kırmızısı bir kumaşla kaplıdır. Mobilyalar, XV. Louis'nin dairelerindeki küçük salonları hatırlatıyor: aynalar, avizeler, divanlar, halılar, çiniler Mme.Pompadour'un bütün zerafeti...

Şehzadelerin, paşaların, elçilerin ayrı salonları, ayrı locaları ayrı girişleri olacak. Versailles Şatosu'nun opera salonunun biraz daha küçük bir kopyası ama belki de daha zengini.

Salonun etrafında çepeçevre bir sıra korent sütunu locaları birbirinden ayırıyor. Her iki kolonun arasında bir avize, havagazı ile, İstanbul güneşi ile rekabet edecek derecede salonu aydınlatacak. Bu salonda, perdeler, duvar kaplamaları, püsküller, saçaklar, altın işlemeli kadifeler, hayal edilebilecek her şey var. Alt katta bir sıra zarif loca bulunuyor; parter koltuklarla süslenmiş bir salondur; sahne perdesi kırmızı kadifeden olacak, üzerine bir saray resmi cephesi yapılmış bir de ara perdesi bulunacaktır.

Bütün bunlar Paris'te çok becerikli ve ehil bir artistin, *Séchan*'ın atölyesinde yapılıyor. Mobilyalar, avizeler, çeşitli tezyinat, koltuklar, divanlar, duvar kaplamaları, aynalar, konsollar, halılar, makinalar; *Séchan* hepsini hazırladı, hepsi müzeyyen, hepsi yaldızlı; hepsi sipariş edilmiş, boyanmış, Lion, Tours, Baccarat, Aubusson, Saint Gobain²⁹ ustaları yardımı çağırılmış... *Séchan* bu büyük tiyatronun hayatı, hareketi, fikri, ressamı ve makinistidir. İnce marangozlar, gömme işi yapanlar, nakış işleyenler, duvar kaplamacıları, mermerciler, makinist ve mekanistler altı aydır çalışıyorlar. Bütün bunlar demiryolu ile Havre Limanı'na, oradan da deniz yolu ile İstanbul'a nakledilecekler."

Tiyatro hakkında bize en geniş bilgiyi, binayı açılışından bir ay evvel Fransız elçisi *M.Thouvenel* ile birlikte gezen bir yazar vermektedir. *X.X.* imzalı bu makalenin tiyatro ile ilgili kısımlarının tercümesi aşağıdadır³⁰.

"... işte anlatmaktan zevk aldığımız Saray Tiyatrosu. Yalnız bir temaşa yeri olmayıp, Padişah'ın misafirlerini kabul edebileceği bir çok salonu da bulunan bu tiyatroyu, Fransız Elçisi, Padişah'ta izin aldıktan sonra Mabeynci Osman Bey'in refakatinde gezdik. *M.Thouvenel*'in tiyatro hakkında tam bir fikir edinmesini isteyen Padişah'ın emri üzerine havagazı ile aydınlatılmış olan bu yeni eseri, gezdiğimiz sıra ile anlatacağız. Bu ziyaret, öğleden sonra saat dörtte, eserin yaratıcısı sevimli alçakgönüllü *M. Séchan* ile yapıldı.

Tiyatro, Dolmabahçe Meydanı'nın köşesinde, Boğaz'a bir kaç adım mesafede, Üsküdar'ın, Marmara Denizi'nin ve Sarayburnu'nun karşısındadır. Tabiat harikalarının ortasında bir sanat harikası.

Evvelâ Padişah'ın bundan böyle diplomatik yemeklerini verebileceği bir ziyafet salonuna girdik ki buradan dâvâtiler, doğrudan doğruya tiyatro salonuna geçebileceklerdir. Bu salon, yirmisekiz metreye ondört metre ebadında bir dikdörtgendir, dört tarafında oniki pencere ve geniş taraflarının ortasında iki kocaman kapı bulunmaktadır. Bütün duvarlar, iki buçuk metre yüksekliğinde lambri kaplıdır. Pencere açıklıklarında geniş bir pervaz, zemin katın kalın duvarlarının gene lambri kaplı pencere pahtalarını çerçevelemektedir. Lambri, bir marangozluk şaheseridir; ceviz ağacından yapılmıştır; belli aralıklarla, üzerlerinde büyük çiçek dalları bulunan altın kenarlı kartuşlar bulunmaktadır. Bu oymalı ahşap dekorasyonun bazı yerlerinde altınlar parlamaktadır; bu maden o kadar iyi kullanılmıştır ki, tamamının güzelliği bundan etkilenmemekte ve bazı oymalar daha iyi meydana çıkmaktadır. İşte çok şey öğrenip çok şey unutmaları lazım gelen bizim yerli sanatkarlarımız ve marangozlarımız için kıymetli bir model.

Kornişlere kadar yükselen uzun duvarların ortasındaki kapılar, lambripleri ahenkli bir şekilde kesmektedir. Kapıların tepe taçları yuvarlak bir pencere şeklindedir ve bronz bir şebeke ile kapatılmıştır. Bunlardan bir tanesinin arkasında, Padişah'ın görünmeden ziyafette hazır olabilmesi için Padişah mahfeli, öbürünün arkasında ise görünmeden çalacak orkestra için saklı bir yer bulunmaktadır.

Lambrinin üst tarafında duvar, kornişe kadar, bir kaç seneden beri Paris sanayiinin yeniden canlandırmış olduğu ve *M.Séchan*'ın muvaffakiyetle tatbik ettiği, hayran olunacak bir ortaçağ usulü olan kabartma ve yaldızlı deri ile kaplanmıştır.

Bu çevrenin ortasında, lüksün elde etmek istediği her şey, dekorasyon sanatının göz önüne serdiği bütün zerafet bulunmaktadır. Üzerlerinde abanoz çerçeveli, bakır işlemeli bir Padişah tuğrası ile

taçlandırılmış sekiz ayna bulunan, yaldızlı bronz ve bakır kenar çizgileri ile bezenmiş şu sekiz büyük abanoz sergene bakınız. Kenarlarında bizoteli ayna bantları bulunan ve kendileri de bizoteli olan bu aynalar, Venedik tarzındadır.

Bilhassa, sergenlerin arasında duran, gövdesi hemen hemen iki metre boyunda, üzerlerine bronz tepelikler konmuş Çin vazolarından yapılmış olan şu kollu şamdanlara bakınız. Bunlar geniş şemsiyelerin altında tombul yanaklı ve göbekli mandarinler, üzerlerinde bulundukları nehirlerden daha büyük yelkenliler, devasa kuşlar, tuhaf köşkler vs. gibi İlâhî İmparatorluğun çok sevgili fantastik resimleri ile süslü, parlak renkleri ile pırıl pırıl, hakiki Çin vazolarıdır. Bana söylediklerine göre, bunlar son harbin ganimetleridir. Kanton'un işgalinde, müttefiklerin eline düşen Mandarin'in Sarayı'nı süslüyorlardı. Bu göçmen vazolar, Boğaziçi kıyılarına, Sarı Irmağı unutturur cömert ve göz kamaştırıcı bir misafirperverlikte kabul edilmişlerdir.

Salonun ortasında icabında birleşebilen üç masa bulunmaktadır; bu masalar, yaldızlı bronz ve bakır şerit kakmalı abanoz ağacındandır. Etraflarına, yeşil fon üzerinde yapraklar ve çiçekli dallar bulunan ipekli bir kumaşla kaplı, yaldızlı ahşap sandalyeler sıralanmıştır. Harikulâde incelik ve yumuşaklıktaki bu kumaş, uzun kıvrımlarla percerelerden sarmaktadır; odanın dört köşesindeki divanlar da aynı kumaşla kaplıdır; bu kumaş, burada kullanılmak üzere Lyon'da yapılmış eski bir Ceneviz kumaşı cinsidir. Bu özel ayrıntıları, *M. Séchan*'ın lütfu ile öğrendik.

Masaların üzerine sarmakta olan kesme kristalden eski tarz ve çok zarif onbir büyük avize ile Çin vazolarının üzerindeki kollu şamdanlar, göz kamaştırıcı bir aydınlıkla tavanın sevimli resimlerini ve dekorasyonun parlak güzelliklerini meydana çıkarmaktadır.

Son olarak da baştanbaşa yeri kaplayan ve gri bir fon üzerinde çiçek demetleri bulunan bir Aubusson halısını sayalım.

Bu salonda dikkate alınması gereken ve her yerde karşılaşılan şey, şekillerin ve renklerin ahengidir. *M. Séchan*'ın her birine göstermiş olduğu itina ile, döşeme şekli ve kumaşları farklı oniki ilâ onbeş odanın birbirleri ile olan ahengi, istisnasız hepsinde heyecan verici bir tesir yapıyor. Büyüklüğüne rağmen salon, rahatlık hissi veriyor: hiçbir şey göze çıplak görünmüyor, hiç bir şey soğuk ve sıkıntılı değil. Sadece bir göz atmakla insan, nefis yemeklerle ilgili hayaller kuruyor, gözler, bu geniş masalarda ziyafet sofraları arıyor. *M. Séchan*'ın meşhur kozmopolit ahçıya bir emir vererek İstanbul'da sıcak yemeklerle eserini tamamlayacak ziyafet sofrasını hazırlaması için Padişah'ın bir işareti yetecektir.

Bu salonda özel bir girişle evvelâ, az önce bahsettiğimiz ve bir arabanın içi gibi, yumuşak bir

kumaşla döşenmiş olan Padişah mahfeline, oradan da üst kata çıkan merdivenin bulunduğu bir odaya geçilir. Üst katta Padişah'ın büyük dairesi vardır. Artık anlatmak istemediğimiz bu salonlardan çabucak geçelim: öyle muhteşem şeyler görüyoruz ki gözlerimiz yoruluyor; hepsini anlatabilmek için uzun uzun çalışmak ve bir cilt kitap yazmak lazım. Biz hemen, bu sanat yolculuğumuzun gayesi olan temsil salonuna gelelim. Bu daireden, kumaş kaplı bir koridorla, sahnenin tam karşısında bulunan Padişah locasına geçiliyor. Locanın arkasındaki iki odadan birisinde, Harem'e çıkan döner bir merdiven bulunmaktadır.

Tiyatro salonuna girdiğimizde yağmur, hafif bir ışıkla aydınlatılmış olan odaların pencerelerini kamçulamakta idi: kontrast mükemmeldi, öyle ki M. Séchan ziyaretçilere tesir etmek için bulutlar ve güneşe hükmedebilse bile bundan mükemmeli yapamazdı. Gözlerimizin alışmış olduğu bir loşluktan birdenbire altın yıldızların ve ipeğin pırlıtsının ortasındaki bir aydınlığa geçiyoruz; salon, havagazi alevlerinin aydınlatığı, kesme kristalleri elmas kıvılcımlar saçan avizelerin ışığı altında, pırıl pırıldı; localardaki aynalardan akseden ışık, tavanın nefis resimlerini iki kat fazlası ile aydınlatıyordu.

Salonun tanzimi, Versailles Şatosu'nun operasına benziyor. Locaları ayıran muhtelif üslûplardan bir sıra kolon bir kubbe kasnağını, o da kubbeyi taşıyor; daha geniş bir kolon aralığından ve birinci katta Padişah locası bulunuyor. Tiyatro, parter ve locaların bulunduğu zemin kat, birinci kat ve harem için kafesli bir ikinci kattan ibarettir; salon vasat büyüklükte ve aşağı yukarı üç yüz kişi alabilir.

Locaların içi, ışığı aksettiren, pırıl pırıl, gelincik kırmızısı ipek kumaş kaplıdır. Her locanın tavanından bir avize sarmaktadır ve localar birbirlerinden alçak duvarlarla ayrılmışlardır; localarda oturanlar isterlerse mevcut bir çift perde ile locayı tamamen kapatabilirler. Yıldızlı saçaklarla süslü kadife perdeler, iki kolon arasında locanın önüne doğru yükseliyor; altın işlemeli kadife örtüler her locanın ön tarafından sarkıtılmış. Sandalyeler, koltuklar, kozözler localara dağıtılmış; localar da, merdiven basamakları, koridorlar ve parter gibi halı kaplı.

Zarif ve rahat parter, gelincik kırmızısı kumaş kaplı koltuklarla döşenmiştir.

Yıldızlı bir kafesle kapatılmış harem dairesinden daha ilgi çekici ve zarif bir yer düşünülemez; fakat, elmaslarla süslü, parlak ve geniş büzgülü oryantal elbiseler, bu loş parmaklığın arkasına saklanacak yerde bu salonda, bu aydınlıkta ne güzel görüneceklerdi....

Şenliği tamamlamak için M. Séchan bize birçok dekor gösterdi; bunların, büyük Paris Operası'nın sahnesinde yirmi seneden beri kendilerini göstermiş sanatkarların eserleri olduğunu söylemek yetiştir; bu dekorlar, birer sanat ve zevk şaheserleri

idi. Büyük kıvrımları olan ve geniş bir bordürle nihayetlenen sahne perdesi ile resimli antraktı perdesinden daha zengin ne olabilir? Antraktı perdesinin üzerinde, salonu büyük gösteren ve birinci planda bir merdiven ve insanın, ötesine geçmek ve çeşmeler ve şelaleler görünen bir bahçeye ulaşmak için kolonlar arasında kaybolmak istediği bir saray girişini gösteren mimari bir kompozisyon bulunmaktadır.

Makinalar, perde açıkken yapılacak değişiklikler için lüzumlu aletler, Paris'tekiler gibi, her isteneni yapmaya hazır vaziyette başlamak için yalnız opera trupunu ve Padişah'ın emrini beklemektedir.

Perde aralarında, en rahatla en zarifin yarışıkları istirahat salonunda serinletici içkiler, Padişah'ın davetlilerini beklemektedir; şu nokta üzerinde ısrar etmeye kendimi mezun addediyorum ki, bu tiyatronun bütün teferruatında en çarpıcı şey, evvela insanda rahatlık hissi uyandırmasıdır; bu tesir, mükemmel ahengin neticesidir; herşey aşkla araştırılmıştır, herşey birbiri ile ilgilidir ve bu debdebeli lüks içerisinde, ipeğin, kadifenin, bronzun, altının, aynalar ve kristallerin arasında her şeyin yerli yerinde olduğu, lüzumsuz hiçbir şeyin bulunmadığı, hiçbir şeyi kaldırmamanın mümkün olmadığı, tamamlanmamış hiçbir şeyin kalmadığı hissedilmektedir. Şunu da ilave edelim ki, bu ahengi tamamlamak için yapılması gereken herşey, mobilyalar, duvar kaplamaları, kumaşlar, ahşap kaplamalar vs., M. Séchan'ın verdiği özel resimler üzerine Fransa'da imal edilmiştir.

Netice olarak, bir fikir vermeğe çalıştığımız Saray Tiyatrosu, onu ilham eden düşüncesi ile, tarihin sulhsever sayfelerinde, Abdülmecit'in saltanatının zaferlerinden biri olacaktır. Ama şunu da unutmayalım ki, bu yüce fikrin gerçekleşmesi için sanatın ve sanayinin işbirliği, bir Fransız'ın, M. Séchan'ın sayesinde olmuştur."³¹

Saray Tiyatrosu'nun açılışı Ceride-i Havadis tarafından da bildirilmiştir³². Büyük araştırmacı Refik Ahmet Sevgilî'nin kitabından bu haberi sadeleştirilmiş haliyle aynen alıyorum³³.

"Allah, Padişahımız'ın ömrünü, büyüklüğünü, yüksekliğini, parıltısını arttırsın; yüksek kalbini yeniden yeniyeye, çeşit çeşit neşe ve sefadan ayırmasın, amin. Beşiktaş Sahil Sarayı civarında Padişahımız'ın emriyle kendilerine mahsus gayet süslü, eşsiz bir tiyatro yeri düzenlemiştir. Lâzım olan her şeyi de tamamlanmış olduğundan bu ayın üçüncü Cumartesi gecesi Padişahımız orayı şerefletirmişlerdir. Bir lûtf olarak izin verdikleri için hükümet adamları da gelmişlerdir. Tiyatro açılmış ve bir güzel opera oynamıştır. Hazır bulunanlar pek memnun olmuşlardır. Doğrusu bu tiyatro, benzeri az bulunur, pek muntazam kıymetli bir eserdir. Böyle bir eser vücuda getirdiği için Padişahımız'a bir teşekkür olmak üzere herkes onun ömrünün artması duasını tekrarlamış, bu suretle de kendisine düşen kulluk vazifesini yapmıştır."

[illegible]

57

Filhakika 3 Cemaziyelevvel 1275, yani 8 Ocak 1859 Cumartesi günü öğleden sonra Naum Tiyatrosu kumpanyası Saray Tiyatrosu'nda bir temsil vermiştir.

Padişah'ın da hazır bulunduğu bu ilk temsil, bir denemedir. Asıl açılış, tantanalı bir şekilde 12 Ocak 1859 Çarşamba günü yapılmıştır.

Journal de Constantinople'ün yazdığına göre bu büyük sanat merasiminde, genç şehzadeler, bütün Saray halkı, Sadrazam, nazırlar, hükümetin bütün ileri gelenleri ile yabancı devletlerin elçileri hazır bulundular. Temsil, Naum Tiyatrosu sanatkârları tarafından verildi. Padişah'ın bulunduğu locanın solunda İngiltere Elçisi'nin hanımı *Lady Bulwer* ile İsveç Elçisi'nin hanımı *Mme. Sibern* bulunuyordu. Padişah, Lady Bulwer ile birkaç defa Fransızca konuştu. Temsil akşamın yedisinde, Mlle. Viale, M. Scheggi, M. Lawrence ve M. Saverini'nin ustaca icra ettikleri Luigi Ricci'nin Scaramuccia operasının ilk iki perdesi ile başladı. İki perde arasında M. Padovani güzide topluluğa kendini dinletmek şerefine erişti: kendi bestelemiş olduğu sevimli bir parçayı kemanla çaldı. Temsil, yeni *Chasse de Diane* balesi ile nihayete erdi. Padişah temsilin sonuna kadar locasını terketmedi.

25 Şubat'ta Padişah'ın ve nazırların huzurunda *Traviata*'nın iki perdesi oynandı. Ertesi gün bu iki perde ve ilave olarak *Maria de Rohan*'ın üçüncü perdesi oynandı. Temsil bir bale ile sona erdi. Saray'ın bir çok kadınları bu temsili seyrettiler.

Bundan sonra, Naum Tiyatrosu'nun artistleri zaman zaman davet edilerek Saray Tiyatrosu'nda temsiller vermeğe devam etmişlerdir. Bu sahnede yalnız opera değil, Naum'un dram kumpanyası tarafından tiyatro eserleri de oynuyordu. Temsiller, bazen Saray halkı için, bazen de Buğdan Prensi *Alexandre Jean, Grand Duc Constantin* gibi ecnebi misafirler için yapılmakta idi. Bunlara, nazırlar ve Bâb-ı Âli'nin yüksek dereceli memurları davet ediliyorlardı.

Gazetede ki şu haberdan, ilk Türk tiyatro oyunu olan "*Şair Evlenmesi*"ni, Şinasi'nin Saray Tiyatrosu için yazmış olduğunu anlıyoruz³⁴.

"Fransa'da uzun müddet tahsilde bulunmuş olan Meclis-i Maarif azası Şinasi Efendi, Racine'den, Lafontaine'den, Molière'den seçilmiş parçalar tercüme edip yayınlıyordu. Bu genç yazar, bu cevherli şair bugün daha iyisini yaptı. Sultan'ın özel tiyatrosu için bir perdelik Türkçe güzel bir komedi yazdı. Piyenin adı, Şair Evlenmesi'dir. Şimdiden analizini yapmayacağız, fakat halkı bundan haberdar ediyor ve bu arada güzel sanatları bilgilice korudukları için Padişah'ın Başmabeyncisi'ni ve saray eğlencelerini tertip edenleri tebrik ediyoruz."

Bunun dışında Saray Orkestrası ve Saray'daki amatörler de bu sahnede temsiller vermekte idiler. Bunlar hakkında gazetelerde pek az haber vardır. Bu temsilleri Necip Paşa tertip etmektedir. Necip Paşa, daha Donizetti'nin sağlığında *Muzika-i Hümayun Mirlivasi* olarak *Muzika-i Hümayun Mektebi*'nin başında bulunuyordu. *Konservatuar* kelimesi henüz Türkçe'de kullanılmamakta idi, fakat, Fransızca çıkan *Journal de Constantinople* gazetesi 1858'den itibaren Necip Paşa'dan, *Directeur Général du Conservatoire Impériale de Musique* (İmparatorluk Musiki Konservatuarı Müdürü) diye bahseder. Gazeteye

göre, Necip Paşa'nın 19 Ekim 1859 günü tertib ettiği gece, evvelâ sevimli bir pandomima ile başladı. Bu pandomimada *Konservatuar* talebeleri büyük süratle ilerlemiş olduklarını gösterdiler. Gecenin müzik kısmı her zamanki gibi çok itinalı idi, orkestra da hakikaten Avrupa'nın en iyi orkestraları ayarında idi. Daha sonra, piyanodaki kabiliyeti ile bütün Pera sosyetisinin çok iyi tanıdığı Mlle. Alexine ile Mlle. Adeline Poumicon, Padişah'ın huzurunda çalmak şerefine nail oldular. Mlle. Alexine'in salonlarda çok sevilen piyanoda, kendisini en büyük ustalar derecesine çıkaran yorumu ile çaldığı çok parlak bir parçadan sonra, Mlle. Adeline'le beraber dört el için iki parça daha çaldılar ki bir tanesi tam yerinde idi: meşhur Meastro Rossini'nin yazmış olduğu *Padişah Marşı*. Temsil, bazı İspanyol dansları ile nihayete erdi.

Donizetti öldükten sonra yerine 21 Şubat 1856'da *Saltanat Muzikaları baş ustakârı* olarak Guatelli tayin edilmişti. 16 Temmuz 1859'da ise Guatelli'nin yerine Pisani getirildi. Pisani genç yaşında Guatelli gibi, Naum Tiyatrosu için İstanbul'a gelmiş ve yerleşmiş bir İtalyan'dır. Naum Tiyatrosu'nda orkestra şefliği yapmış, bestelediği senfonik eserler bu tiyatrodaki ve İstanbul'daki başka konser salonlarında çalınmıştır.

Saray Tiyatrosu açıldıktan sonra buranın idaresinin Askerî Muzikalar İdaresi'nden ayrılması zarureti doğdu. 26 Ekim 1859'da Necip Paşa, gazete ile bildirilmesi ricası ile şu haberi verir: *Muzika-i Hümayun Mektebi iki müstakil kısma ayrılmıştır: Pisani'nin idaresinde Saray Tiyatrosu ve Guatelli'nin idaresinde Askerî Muzikalar*. 1860'ta Necip Paşa Harp Meclisi azası tayin edilir. Muzika hizmetleri de bundan böyle bu işlerle görevlendirilen iki miralaya bırakılır³⁵.

Saray Tiyatrosu'nda opera, operet ve tiyatro temsillerinden başka resim sergileri de açılır. 23 Kasım 1859 günü Abdülmecit, Saray Tiyatrosu'nun büyük kabul salonunda, Avusturya Elçisi'nin aracılığı ile ressam *Schoefft*'ün açmış olduğu sergiyi gezmeğe gider. Bir saatten fazla sergide kalan Padişah, her tabloyu ayrı ayrı inceler, resimler hakkında ressamla konuşur, beğendiğini belirtir. Serginin bozulmadan bir müddet daha kalmasını bildirir. Birkaç gün sonra Schoefft'e dördüncü dereceden Mecidi Nişanı verilir. Ressama ayrıca serginin masraflarına karşı para da ödenir³⁶.

Abdülmecit'in Saray Tiyatrosu'na son gidişi 16 Nisan 1861'deki temsil sebebiyle olmalıdır. Ceride-i Havadis gibi *Journal de Constantinople* de bu temsile vekillerin, yüksek dereceli devlet memurlarının ve kordiplomatığın davetli olduklarını söyler, fakat ne oynadığını bildirmez. 24 Nisan'da Naum Tiyatrosu Verdi'nin *Ernani* operası ile mevsimi kapatır.

25 Haziran 1861'de Abdülmecit'in ölümü ile bu devir sona erer. □

NOTLAR

¹ Batı müziğinden hoşlanmadığı söylenen Abdülaziz'in, padişahlığı sırasında Milano'da bir notacının (F. Lucca) bastırmış olduğu ve piyano için yazılmış olan polka, vals gibi eserleri vardır. Bunlar sanat bakımından bir kıymet ifade etmeseler bile Abdülaziz'in, Batı müziği şekilleri ve armoni hakkında ne derece bilgisi olduğunu ve Batı müziğine karşı duyduğu alakayı göstermesi bakımından önemlidir (Üniversite Kütüphanesi No.781/79,81, 194,239).

² G.Donizetti (Donizetti Paşa'nın torunu), *Histoire de la Reforme de la Musique en Turquie*, s.29

³ Bu piyanonun, kuyruklu bir piyano olduğu ve Erard firması tarafından, Liszt'in İstanbul'da vereceği konserler için özel olarak gönderildiği Donizetti Paşa'nın notlarından anlaşılmaktadır. ("Giornale e memorie diverse di Giuseppe Donizetti", 14 Temmuz (1847) tarihli not. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, yazma).

⁴ Mahmudiye (1831) ve Mecidiye (1839) marşları.

⁵ Başv. Arş. *İradeler*, Hariciye, 1915.

⁶ Başv. Arş. *İradeler*, Hariciye, 2198, 2202, 2296.

⁷ Luigi Arditi (1822, Crescentino-1903, Brighton)-Milano Konservatuvarı keman bölümünü bitirdi. Milano, Torino ve New York'da orkestra şefliği yaptıktan sonra 1856'da Naum Tiyatrosu'nda çalışmak üzere İstanbul'a geldiği zaman milletlerarası şöhrete sahipti. 1856-1857 mevsiminde Naum Tiyatrosu'nda oynanan operaları idare etti. Daha sonra uzun seneler Londra İtalyan Operası'nda orkestra şefi olarak çalıştı. Üç opera ve muhtelif orkestra eserleri bestelemiştir.

⁸ Başv. Arş. *İradeler*, Hariciye, 7498.

⁹ Joseph Gung'l, (1810 Zsambek/Macaristan - 1810 Weimar)-Brünn, Berlin ve Münih'te askeri mızıkacı şefliği yaptı. Daha çok kendi eserlerini kaldığı konser turnelerine çıkı. Amerika'ya kadar gitti. Eserleri, Strauss'larınkiler gibi halkın sevgisini kazanmıştır.

¹⁰ Başv. Arş. *İradeler*, Hariciye, 2782.

¹¹ "Chef d'Orchestre des fêtes de l'Ambassade Ottoman à Paris" (Paris sefareti ziyafetlerinin orkestra şefi) olan bu Strauss, baba Johann Strauss'ın (1804-1849) oğlu, büyük Johann Strauss'ın (1825-1899) kardeşi Joseph Strauss (1827-1870) olmalıdır.

¹² Başv. Arş. *İradeler*, Hariciye 2834.

¹³ *Marcia Militare per Orch.*, (ded. al Sultano Abdul-Megid, 1853), Brandus, Paris 1854 (Sultan Abdülmecit'e ithaf edilmiş, orkestra için askerî marş).

¹⁴ Başv. Arş. *İradeler*, Hariciye 4751, 4793, 4846.

¹⁵ Özet şeklindeki bu librettolardan beş tanesi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunmaktadır: *Sevil Berberi*, *Şeytan Robert*, *Poliuto*, *Cezalde*, *Lucrezia Borgia*. No.E.12339-E.12343.

¹⁶ 1870'te tamamen yanan tiyatronun yerine bugün Anadolu Hanı denen Hristaki Pasajı yapılmıştır.

¹⁷ Başv. Arş. *Meclis-i Vâlâ*, 1830.

¹⁸ Angelo Mariani (1822 Ravenna-1873 Cenova)-Rossini'nin talebesi olan Angelo Mariani İtalya'da bir kaç tiyatronun orkestra şefliğini yaptıktan sonra 1848'de İstanbul'a geldi. Üç sene Naum Tiyatrosu'nun orkestra şefliğini yaptı. 1852'de Cenova'da "Carlo Felice" Tiyatrosu'nun orkestra şefi oldu. "İtalya'nın en iyi orkestra şefi" unvanını aldı.

¹⁹ *Journal de Constantinople*, 4 Aralık 1848, No.131.

²⁰ II Trovatore daha sonra 1854'te Paris, Viyana ve Varşova'da, 1855'te St.Petesburg, Londra ve New York'ta, 1859'da Brüksel ve

Prag'da, 1857'de Berlin'de oynanmıştır.

²¹ *Journal de Constantinople*, 22 Mayıs 1858, No.910.

²² *Journal de Constantinople*, 14 Şubat 1849, No.145.

²³ "Şarkî-i duaiyye" diye tercüme edilmiş olan bu "hymne" Padişah'ın emri üzerine İstanbul'da bastırılmıştır. Partisyon şeklindeki notası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. (No.2991). Bu notanın üzerinde Padişah'ın huzurunda Pera Tiyatrosu'nda ilk çalınış tarihi olarak 28 Ocak 1849 tarihi bulunmaktadır. Gregoryen takvimine göre 9 Şubat 1849'a tekabül eder.

²⁴ *Journal de Constantinople*, 29 Mart 1851, No.294.

²⁵ *Journal de Constantinople*, 16 Ocak 1858, No.875.

²⁶ *Journal de Constantinople*, 9 Aralık 1853, No.486.

²⁷ Başv. Arş. *İradeler*, Hariciye, 7184, 7188.

²⁸ *Journal de Constantinople*, 6 Mart 1858, No.889. Gazetenin yazarı H.Noguès, "Journal des Débats"dan Jules Janin'in yazısını iktibas etmiştir. Jules Janin (1804-1874), Fransız gazetecisi, 1789-1944 yılları arasında çıkmış olan Journal des Débats'da, 1836 senesinden itibaren tiyatro ile ilgili makaleler yazmıştır.

²⁹ Lyon, Tours, Baccarat, Aubusson, Saint-Gobain, ipek, tül, işleme, mekanik eşya, kristal, halıcılık ve aynacılıkla tanınmış Fransız şehirleridir.

³⁰ *Journal de Constantinople*, 27 Kasım 1858, No.963.

³¹ Bütün bu işler için Séchan'a ödenecek olan para, 3.756.497 Frank'tır. Bir Frank, 5 kuruş 32 para hesabıyla bu miktar, 21.787.000 kuruş tutmaktadır. Bu para Frank olarak ve iki ve senede yirmidört taksitte ödenecektir. Başv. Arş. *İradeler*, Hariciye, 8795/3.

³² *Ceride-i Havadis*, 6 Cemaziyelevvel 1275 (11 Ocak 1859), Sayı 918.

³³ *Opera Sanatı İle İlk Temaslarımız*, s.62.

³⁴ *Journal de Constantinople*, 25 Haziran 1859, No.1021, Poligny, Feuilleton.

³⁵ *Journal de Constantinople*, 11 Aralık 1860, No.1422.

³⁶ *Journal de Constantinople*, 25 Kasım 1859, No.1098.

KAYNAKLAR

CEVAT MEMDUH ALTAR, *Opera Tarihi*, dört cilt, Ankara 1982

A. BACCOLA, *La Musique en Turquie et Quelques Traits Biographiques sur Giuseppe Donizetti Pacha*, İstanbul 1911.

G. DONIZETTI (Donizetti Paşa'nın torunu), *Histoire de la Reforme de la Musique en Turquie*, 1917, yazma, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi.

G. DONIZETTI, (Donizetti Paşa'nın torunu), *Alcuni Accenni Storici sulla Musica in Turchia e sulla Marcia Imperiale Ottomana*, 1919, yazma, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi.

MAHMUT RAGIP GAZİMİHAL, *Türk Askeri Muzıkları Tarihi*, İstanbul 1955.

MAHMUT RAGIP KÖSEMİHAL, *Türkiye Avrupa Musikî Münasebetleri*, Cilt I, (1680-1875), İstanbul 1939.

REFİK AHMET SEVENGİL, *Türk Tiyatrosu Tarihi*, Cilt II, *Opera Sanatı İle İlk Temaslarımız*, İstanbul, 1959.

Journal de Constantinople koleksiyonu (1848-1861).

Başvekalet Osmanlı Arşivi-*İradeler*.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi.